

УДК [070:32.019.51](=161.2)(4)"1921"

**«ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЙСНОЇ
І ДОЦІЛЬНОЇ ПРОПАГАНДИ ЗА КОРДОНОМ»:
МІНІСТЕРСТВО ПРЕСИ Й ПРОПАГАНДИ УНР у 1921 р.**

Лідія Сніцарчук

*Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
вул. Стефаника, 2, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: lidija_s@ukr.net*

Окреслено специфіку функціонування Міністерства преси й пропаганди уряду УНР у т. зв. тарнівський період, акцентовано інтенсифікацію його діяльності у пропагандистській царині, визначено особливості формування консолідованої інформації.

Ключові слова: Міністерство праці й пропаганди, Олександр Ковалевський, пресовидавничий процес, газета, журналіст.

Про необхідність провадження активної і дієвої пропагандистської діяльності на державному рівні неодноразово йшла мова в урядовій документації УНР, Гетьманату, Директорії. Створювалися міністерства, департаменти, управління, відділи інформації, преси, пропаганди. Їх очільники намагалися запроваджувати оптимальні правила роботи, враховуючи увесь спектр політичних проблем, які змушена була вирішувати влада у цей надзвичайно складний час виборювання української державності. Дослідження О. Богуславського [1], Д. Будкова та Д. Веденєєва [2], Т. Плазової [22], Я. Попенка [23] та багатьох інших науковців, які нині інтенсивно працюють з документами цього періоду, підтверджують потужну інформаційно-пропагандистську активність українства, яка, однак, не завше давала очікувані результати. Однією із причин (поряд із, звісно ж, фінансовою, що завше визначалася основною в шеругу загальнонаціональних проблем) була розбалансованість або й відсутність чіткої координаційної роботи і консолідаційного ентузіазму. Це підтверджено одночасним функціонуванням інформаційних відомств, підлеглих різним міністерствам, які, проте, виконували одні й ті ж самі завдання, застосовуючи при цьому різні підходи й методи вирішення, розпорошуючи зусилля і втрачаючи перспективи об'єднання.

Відзначимо, зокрема, дослідження Д. Будкова та Д. Веденєєва, що ґрунтується на доволі міцній і доказовій джерельній базі, на основі якої розв'язується наукова проблема: «здійснення Українською державою у 1917–1923 рр. цілеспрямованої міжнародної інформаційної діяльності, яка спиралася на відповідну систему державних органів й громадських організацій» [2, с. 13]. Автори доклали чимало зусиль для досягнення дослідницьких цілей, залучивши для цього значну кількість документів, які зберігаються у фондах українських архівів, здебільшого ЦДАВО України.

Метою нашої статті є доповнення загальної картини, сформованої відзначеними науковцями, функціонування Міністерства преси й пропаганди УНР (да-

лі МПП) у т. зв. тарнівський період, коли з призначенням нового очільника – Олександра Ковалевського – розпочалася інтенсифікація діяльності МПП, зокрема в пропагандистській царині. (Поштовхом же для написання цього матеріалу стало ознайомлення автора із документами, що внаслідок відомих історичних подій і процесів осіли й зберігаються нині у фондах Національного закладу імені Оссолінських (м. Вроцлав, Республіка Польща). Це здебільшого матеріали (накази, обіжники, розпорядження, звіти, інструкції, офіційне й приватне листування), які зберігаються серед низки інших документів під шифром 21/55/9. Саме тому в посиланнях подаватимемо лише назви й хронологічні маркери використаних у процесі дослідження документів.

Розпочавши свою діяльність на урядовому поприщі, О. Ковалевський відзначав, що вимушений був очолити МПП за «волею своєї партії» [15]. (Як відомо, він був одним із активних діячів Української народної республіканської партії (УНРП) [24]. Діяльність МПП уряду УНР після переїзду до Тарнова була повною ускладнень і через брак коштів, і через нестачу фахівців, і, головню, через необхідність адаптації українського громадянства в нових життєвих обставинах в умовах чужої держави. Проте «дивимосся твердо на будучину й... своєї справи не залишимо й ніяких авантур за кордоном не визнаємо», – підкреслював О. Ковалевський у листі до Бориса Ржепецького, оскільки вважав, що «для песимізму і зневір'я немає даних: бувало і гірше, але ми викручувались: час і холодна витримка то є найліпші наші спільники» [14]. (Передовсім йшлося про відчутні складнощі комунікації з іншими українськими політичними силами, які мали відмінну від керівництва УНР концепцію творення української державності).

Одним із ключових завдань МПП О. Ковалевський вважав пропагандистську діяльність, на чому наголошував у цьому ж листі, викладаючи адресату міркування щодо доцільності створення української телеграфної агенції у Варшаві. «Ідейною основою такої агенції мусить являтися пропагування ідеї української державності, підтримування державного центра як правного виразника волі і бажань українського народу і кінцевого досягнення національного визволення саме цим державним центром як поодиноким демократичним чинником української державності, а з другого боку агенція мусила-б звернути свою увагу на паралізування всіх шкідливих моментів, які направлялися б проти всієї української справи і в чому б вони не виявлялися. Нарешті ця агенція мусила-б пропагувати ідею зближення і найтіснішого зв'язку всіх держав, що повстали на терені бувшої Росії і необхідності виступати разом проти більшовицької інвазії, яка намагається по часткам прилучити ці всі держави до себе» [14].

Функціонування МПП на початку 1921 р. забезпечувала незначна кількість працівників, хоча, за штатним розписом від 27 грудня 1920 р., наведеним Д. Будковим, діяльність цієї інституції мали забезпечувати 36 осіб [2, с. 113–114]. Насправді ж усе виглядало таким чином: відділ преси очолював на той час Федір Крушинський, опираючись на працю двох референтів (відомий у журналістиці під псевдонімом Геродот Дмитро Івашина і Володимир Островський); у відділі пропаганди працювала лише одна особа – головний інспектор пропаганди Кость Вротновський-Сивошакпа [4]. Незважаючи на такий нечисельний склад, МПП уже на початку лютого 1921 р. у традиційному місячному (за січень) звіті ке-

рівництву, поміж важливими здобутками пресової діяльності (випущено шість комунікатів, опубліковано до 30 статей в українській та польській пресі, вміщено понад 35 повідомлень з української проблематики в європейській пресі, подано значну кількість спростувань до редакцій українських, російських, польських газет і журналів, видаваних на польських теренах, підготовлено матеріали до таборових часописів), відзначало вкрай незадовільний стан пропагандистської роботи. Важливим аспектом діяльності відділу пропаганди було постійне забезпечення пресою і книгами читалень, а також проведення групових читань серед українських вояків. Однак, крім нестачі коштів, що стало вже традиційним рефреном у кожному звіті не лише цього міністерства, не вистачало «готової пропагандної літератури в дусі, який потрібний уряду» [4]. Таким чином, діяльність відділу пропаганди визначалася передовсім як провадження роботи серед українства, зокрема інтернованого громадянства, з метою популяризації задумів та ідей Державного центру УНР (утворений наприкінці 1920 р. на польських теренах у зв'язку з окупацією українських земель більшовиками). МПП вважало також своїм обов'язком формування серед українства «думки виступити на активну підтримку уряду перед Європою».

У таємному листі МПП до свого представника – відпоручника – про виконання функціональних завдань департаменту пропаганди щодо запобігання деморалізації українського війська було встановлено таке керівництво до дії: а) присікати будь-які критичні висловлювання «невідповідальних і безкритичних елементів» щодо діяльності уряду й командного складу Армії УНР, бо «псується дух армії і вносить незгоду та неоправдане недовір'я»; б) локалізувати ворожу агітацію; в) пояснювати, що Державний центр є повноправним представником українського народу на закордонні, а отже, «зміни державного характеру можуть відбуватися лише на рідній землі, коли це не буде так гостро загрожувати існуванню державного організму»; г) влаштовувати дискусії, читання, лекції для «надзвичайно обережної пропаганди»; д) пояснювати, що в ситуації, яка склалася, потрібно «терпеливо чекати та вірити». Поряд із цим МПП рекомендувало посилено працювати над формуванням заходів щодо фільтрації особового армійського складу від «елементу зросійщеного і національно невпевненого та нечислого морально, аби армія залишилася чистим і національно міцним кадром». Особливу увагу радилося звертати на зміст газет «Українське Слово» (Берлін), «Український Вістник» (Львів), «Український Голос» (Перемишль), «Український Прапор» (Відень), яким підтримувалися прогетьманські симпатії, щоб відповідно трактувати їх політичну настроєвість. Загалом же, в листі наголошувалося на необхідності консолідації «всіх наших громадських сил для спільної акції тут на чужині і у себе дома мусить бути темою дня в осередках життя українського громадянства й вояцтва» [3].

У складеній (лютий 1921 р.) «Інструкції» для відділу преси визначався комплекс завдань: а) збір інформації та її реферування; б) організація щоденного комплектування пресою МПП; в) видавання тижневого «Бюлетеня» МПП; г) формування бюлетеня з таємною інформацією для уряду і президії ради республіки; д) «об'єднання спільною ідеєю всіх таборових часописів», їх контроль та інструктаж [6].

Працівники МПП зобов'язані були уважно відстежувати події, що відбувалися в українському середовищі на польських теренах. Саме тому департамент пропаганди організував отримання інформації на всіх рівнях – від урядовців до пересічного громадянства. Так, зокрема, міністр ісповідань І. Огієнко повідомляв МПП про скликання з'їзду «українських пан-отців, що перебувають зараз за межами У.Н.Р.», для докладного інформування – надіслав копію свого листа-подяки до біскупа Маньковського («Ваш щедрий дарунок бідним українським дітям дуже звеселив українську еміграцію, бо ми вбачаємо в цьому реальний вислід братніх польсько-українських взаємовідносин») [11]. А ще, наприклад, МЗС «мало честь переслати копії листів Б. Савинкова» [12], адресованих міністру закордонних справ Польської Республіки, які адресат власноруч переслав очільнику МЗС Андрію Ніковському із «запевненнями в глибокій пошані і цілковитій відданості» [17].

Діяльність МПП невдовзі значно активізувалася завдяки збільшенню штату працівників. До уже названих долучилися Ю. Липа (референт), А. Івашина (завідувач архіву, вирізки із преси важливих публікацій та їх систематизація), Лозинський (огляд преси, переклади). Саме тому стало можливим налагодити постійний вихід обіжників (шість випусків, видаваних українською, російською, німецькою, і французькою мовами), започаткувати й підготувати до друку два числа журналу «На Україну» («необхідність інформувати населення окупованої України про життя Державного центру і міжнародне становище УНР»), перший випуск «Політичної бібліотеки», бюлетеня «Огляд преси» (видаваний «через те, що «ні члени ради, ні урядові особи, ні інтерновані козаки не мають змоги читати чужоземної преси»). Відзначимо, що керівник відділу преси МПП у цьому звіті наголошував на ще одному важливому досягненні: «російська преса за кордоном взята нами в свої руки» – налагоджено контакти із низкою російських антибільшовицьких видань, які потребували матеріалів МПП, а також відновлено комунікацію із прогетманським «Українським Словом» [25].

Однак фінансова комісія, яка перевіряла кошторис МПП на «операційні видатки», суттєво скоротила його бюджет. Міністерство, наголошуючи на загальній дорожнечі, підготувало за результатами перевірки низку висновків, які було оформлено в документ п. н. «Окрема думка в справі скорочень кошторису міністерства преси й пропаганди на операційні видатки, зроблених фінансовою комісією» [21]. У ньому, зокрема, відзначено тенденційність і перешкоджання діяльності МПП у таборах, скорочено кошти на видавання інформаційних бюлетенів, головною метою яких визначалося інформувати й пропагувати політику уряду в таборах й місцях зосередження еміграції. Зменшено кількість випусків таборових видань з дев'яти до чотирьох на місяць, скорочено їх обсяг наполовину, із 120 прим. видань, розповсюджуваних у таборах, залишено тільки 40 (по 5 видань на табір). При цьому утримався без змін наклад бюлетенів для державних установ і фракцій (30 прим.), «на Україну і Волинь» (50 прим.), для «місій і пресових бюро» (50 прим.). Однак найбільш турбувала МПП удвічі зменшена кількість примірників, призначених «для інспірації преси і для пропаганди ідей У.Н.Р.». Таке ж зменшення фінансування торкнулося і бюджету для таборових читалень: «...6000 марок на 8 таборів, що не вистачить на купівлю двох назв книжок».

Обмеження стосувалося також передплати періодичних видань, фінансової підтримки таборової преси, проведення лекційних занять у таборах, видавання брошур, відозв і плакатів «для таборів і на Україну». Особливо вражені працівники МПП були скороченням видатків на «передплату преси для прес-бюро, пресового відділу і відділу пропаганди – останньому для виготовлення відповідних мір боротьби з впливами ворожої пропаганди, засоби якої завжди трактуються і поширюються у їх власних органах». Звинувативши фінансову комісію у необ'єктивності й тенденційності, МПП наголосило, що такий стан справ призведе до ліквідації цієї інституції, діяльність якої буде зведена лише до «канцелярської».

24 березня 1921 р. «внесенням» Голови Ради Міністрів А. Ливицького О. Ковалевський був звільнений з посади міністра преси й пропаганди, як і інші члени уряду. Того ж дня обійняв посаду міністра земельних справ у складі затвердженого С. Петлюрою першого уряду УНР в екзилі. «З квітня місяця з огляду на тенденції ради Республіки скасувати Міністерство все велося до зменшення апарату, себ-то до стану, при якому установа сама по собі мусить припинити своє існування» [20]. Таким чином, звільнилися з роботи знавці своєї справи – В. Островський, П. Богацький, Ф. Крушинський, безпідставно надано відпустку Дмитру Івашині з дружиною («нещасний випадок не дав змоги повернутися їм до міністерства»). У МПП залишилися працювати тільки директор департаменту Є. Іваненко та експедитор Тарнавський.

Однак уже 11 серпня 1921 р. міністр земельних справ О. Ковалевський отримав повідомлення від державного секретаря УНР, що згідно з постановою Ради Народних Міністрів від 10 серпня йому знову доручено керувати «всією Справою Пропаганди УНР з підпорядкуванням міністерства преси й пропаганди» [10]. Чергова спроба О. Ковалевського розвивати пропагандистську сферу УНР тривала від другої декади серпня 1921 р. до 14 січня 1922 р. під час його перебування в уряді П. Пилипчука.

Надалі МПП продовжувало діяльність у двох відділах – пресової служби і пропаганди, причому демаркаційна лінія у провадженні пропаганди не була чітко визначеною. Завдання пресової служби: інформаційні (зокрема «інформувати Європу про всі спроби й змагання українського народу в боротьбі за свою державність»), пропагандистські («вести пропаганду суверенності України»), агітаційні тощо; завдання відділу пропаганди: «закріпити ідею єдності, державної єдності та державної дисципліни всіх сил українського народу по за межами України», налагодити широкі зв'язки з європейськими країнами для пропагування ідеї української державності, виховувати й плекати національну свідомість українства, інформаційно підтримувати українське громадянство на окупованих теренах, «прищеплювати переконання в потребі дальшої боротьби за своє право й за визволення рідного краю» [20].

Серед перших дій новопризначеного міністра МПП – подання листа до міністра військової справи, в якому заявлялося: «Нинішній тимчасовий перерив [як відомо, очікувався Зимовий похід під орудою Ю. Тютюнника в Україну] Армія повинна використати до пізнання самої себе, як і найширшого популяризування себе за допомогою міністерства Преси і Пропаганди» [13] О. Ковалевський прохав про регулярне надсилання відомостей, які збираються відповідними відділа-

ми міністерства, про структуру, кількість і стан більшовицьких військ на окупованих українських землях, про мобілізаційні процеси в Україні, про ставлення українського населення до більшовицької влади, про повстання на Правобережній і Лівобережній Україні, про становище українського війська (звісно, крім даних, які не можна оприлюднювати), – тобто тієї інформації, яка давала б змогу поживавити пропагандистський процес серед політично гетерогенного українського середовища, а також за кордоном.

О. Ковалевський звернув увагу працівників обох міністерств ще й на такий аспект у планованій пропагандистській діяльності: «Геройська боротьба українського війська і безконечні факти виявлення високого патріотизму і відданості українській справі досі не знайшли належного висвітлення так в закордонній, як і в українській пресі. Вважаю це прикрою прогалиною в життю нашої державності, бо надання повного морального обличчя нашому військові, в якому зацікавлені й Уряди Європейських держав як в повній антибольшевицькій силі, мало б величезне значіння для всієї нашої національної справи» [13].

Зорієнтованість на пропагандистську діяльність спонукала О. Ковалевського проконтролювати діяльність українських місій, що на той час функціонували в низці країн, з метою активізації їх праці. Листи, які надійшли у відповідь на розпорядження МПП, засвідчують ступінь заангажованості у загальну справу та відданість їй працівників закордонних представництв УНР.

Зокрема, О. Шульгин (Париж, Франція) повідомляв, що інформацію, надіслану з МПП, місія використовувала у формі комунікатів, які надсилалися до редакцій французьких газет, до важливих інституцій, до окремих осіб. Проте «тільки в рідких випадках можна було добитися, щоб щось з того попадало до тушешної преси», оскільки фінансові проблеми не давали можливості розвинути цю справу ширше [16].

Про те, як використовуються надіслані МПП матеріали, та наскільки вони важливі для українства, що перебувало на австрійських теренах, сповіщав із Відня Г. Сидоренко. «Розповсюдження матеріалів... розбиває часто різні неправдиві чутки, які завше кружляють у Відню серед української еміграції, а також іноді і серед чужинців. Використання матеріалів для преси проводиться по розмовах з журналістами, при чому їх вміщення в пресі належить до роботи спеціального Українського пресового бюро у Відні», яке, акцентував Г. Сидоренко, не отримало жодних коштів для цієї праці [9]. Г. Сидоренко розраджував О. Ковалевського в його побоюваннях, що в європейській, зокрема віденській, пресі обговорення проблем УНР, рівно ж як і висвітлення діяльності уряду поволі згорталосся: «Посольство має честь на те сповістити, що в загалі і слово УСРР також не вживається в австрійській пресі і обидва ці слова замінюються одним словом Україна на кшталт Німецька Республіка – Німеччина і т. д. і се є показником, що австрійська преса завше ставиться до України як до окремої самостійної держави і не вживає ніколи слова Південна Росія. Про роботу державного центра австрійська преса поінформована і добре розуміє боротьбу УНР за комплектну самостійність з УСРР, яка теж реклямує себе самостійною державою, але є ніщо інше, як колонія Росії, і всі симпатії преси за виключенням комуністичної на боці УНР» [9].

Ян Токаржевський-Карашевич (Стамбул, Туреччина) також виокремлював фінансову проблему, що не давала змоги розширити потужну пропагандистську кампанію в країні: місія працювала без жодного фінансового забезпечення від 1919 р., тому «у газетах можна лише рідко поміщати офіційні повідомлення посольства, які до «пропаганди» зовсім не надаються» [18].

Найбільш конструктивно підійшов до відповіді міністерству А. Яковлів, який відзначив, що проблеми, означені в листі МПП, «поставив собі ще з перших часів діяльності місії в Голландії (лютий 1919), а потім в Бельгії (березень 1920) і в міру можливостей виконував ці завдання на протязі всього часу існування місії» [7]. Зокрема, він зауважив, що в посольстві зібралось чимало вирізок з преси – «надзвичайно цінного як з історичного, так і з практичного погляду матеріалу», завдяки якому згодом «можна було би зробити багато практичних висновків щодо **організації дійсної і доцільної пропаганди за кордоном** [виокремлення наше. – Л. С.]».

Підтверджуючи думку О. Ковалевського про «виключення з обороту» в європейській пресі проблематики УНР, А. Яковлів пропонував використати його багатий досвід у царині співпраці із закордонною пресою. «Цей факт знаходить собі пояснення не в якійсь ворожості до України, ні, а пояснюється почти тільки тим що ми, т. з. органи урядової пропаганди за кордоном, одержували дуже мало матеріалу для пропаганди від центру. Те, що наш уряд робив в цей час, або не мало інтересу для Європи (наші хатні справи), або не могли бути вповні вжито в пресі (ріжні секретні повідомлення МЗС, акція на Україні, і т. д.), хоч це именно найбільш було би цікаве» [7].

Повністю підтримуючи ініціативу МПП щодо оптимізації активної пропаганди за кордоном, А. Яковлів визначив низку завдань, які варто було б задля цього розв'язати: а) оперативне постачання пропагандистської інформації; б) матеріал мав би бути «точний і перевірений і відповідав завданням часу»; в) повідомлення, за точність яких «Українпрес» не відповідає, повинні бути зазначені окремо як «чутки»; г) «щоб матеріал відповідав завданням моменту, необхідно, щоб він був перероблений на місці в міністерстві відповідним способом, т. є. систематизований, зведений до купи (варіації відсутні), перевірений та щоб мав завжди одну лиш провідну точку. Коли, наприклад, провідною точкою є боротьба з більшовиками, то не можна вміщувати відомостей та ще й тенденційних з більшовицьких джерел («Вперед»), які малюють життя на Україні на користь більшовиків».

Автор докладно розписав, якої інформації потребують закордонні місії: «Зараз дуже актуально подавати до європейської преси відомости про майбутній недалекий кінець більшовицької влади на Україні, про крах комуністичної системи господарства, про руйнацію культурних осередків, про їх військові справи і наміри, про зібрання збіжжа, про натравлювання одної нації на другу і т. п.». Відсутність такої інформації означатиме, – наголошував дипломат, – цілковиту втрату зацікавлення європейської преси українським питанням, а отже, проблемами уряду УНР в екзилі. Підсумовуючи свої пропозиції, А. Яковлів також не зміг оминати фінансового питання, вирішити яке він пропонував хоча б частково, оскільки «без цього кредиту складно взяти на себе відповідальність».

Дещо іронічно, бравуючи своїми досягненнями у налагодженні пропагандистського процесу й організації співпраці з баварською спільнотою, відгукнувся на розпорядження О. Ковалевського Василь Оренчук, очільник українського консульства в Мюнхені. «Підписаний має честь довести до вашого, пане міністре, відома, що він як консул не має змоги згідно міжнародному праву вести явно якої би то не було пресової пропаганди політичного характеру. Він ані ввірене йому консульство не може відкрити пресового бюро, ні видавати бюлетенів. Він на цю ціль не отримує фондів, само собою розуміється. І хоч би на перший погляд ока видавалось, що підписаний немає змоги причинитись до популяризації української справи взагалі, то все-таки треба признати, що життя показало щось зовсім противного» [8]. Надалі в листі «підписаний» перерахував свої здобутки на пропагандистському поприщі, яких виявилось чимало: а) налагодив приватні знайомства з працівниками «політичної преси Мюнхену, як і других важнющих центрів Німеччини» і «передає їм п е р і о д и ч н о [розбивка автора. – Л. С.]» свої матеріали про українські політичні події (здебільшого замітки й телеграми), про економічне життя (аналітичні статті й розвідки власного авторства: «Німецько-українські торговельні зносини», «Що може постачати Україна Європі», «Цукровий промисл на Україні», «Пивна промисловість на Україні», «Продукція тютюну на Україні», «Економічне значіння Києва», «Українська валюта», «Вигляди німецько-українського товарообороту», «Значіння українських портів» тощо).

Ще одним видом провадження В. Оренчуком української пропаганди, яким він мав усі підстави гордитися, було заснування українсько-німецького господарського товариства, яке від 1918 р. з різним успіхом видавало свій друкований «органчик» «Mitteilungen des deutsche-ukrainischen Wirtschaftsverbandes» («Повідомлення німецько-українського господарського об'єднання»). «Богацько важких перепон так матеріального як і політичного характеру вдалося підписаному щасливо побороти і тільки тому треба завдячувати, що згаданий органчик оце вже четвертий рік появляється. Правда, не часто і не дуже періодично, но дивуватись цьому не прийдеться, коли візьметься під увагу на його видачу підписаний не отримав ні одної копійки» [8].

Повертаючись до листа А. Яковліва, відзначимо, що для ведення пропагандистської діяльності українськими місіями він покладав великі сподівання на «Українпрес» – міністерський новоутвір, який мав би розповсюджувати ретельно консолідовану й опрацьовану інформацію, перебравши на себе всі функції МПП. Уже на початку вересня 1921 р. МПП видало розпорядження про функціонування саме такого органу поширення інформації, про який вів мову А. Яковлів. «Обіжник Тарнівського Українського Пресового Бюро» (ч. 8) від 7 вересня 1921 р. вийшов з оголошенням, що від цього дня видаватиметься під егідою «Українпрес».

У таємній доповіді директору департаменту пропаганди МПП Павло Ковжун відзначав, що «Українпрес», який на той час перебував у статусі приватної організації із низкою визначених завдань: «поширювати в пресі ідеї Незалежної Української Республіки, освітлювати шкідливу діяльність московських окупантів України для її населення, також освітлювання самого ріжнобокого російського імперіалізму, пропаганда повстанського руху на Україні», варто було б перевести до Львова, що вигідно відрізнявся від Тарнова за багатьма параметрами: 1) центр

газетярського життя, 2) центр українського життя в Галичині, 3) розташований біля кордону, 4) у місті «легко дістати більшовицьку пресу» (як відомо, повідомлень із цих видань потребували українські закордонні місії, а також редакції українських еміграційних газет та антибільшовицьких російських видань, що функціонували в Європі), 5) обіжники «зручніше розсилати до преси і до центрів», 6) постійний зв'язок із повстанським штабом, 7) можливість оперативного використання інформації [5].

Однак ця ідея не отримала схвалення в середовищі МПП, хоча його очільник і поділяв думку керівника відділу преси. Незважаючи на те, що в жовтні 1921 р. було прийнято закон «Про припинення чинності Міністерства преси й пропаганди та утворення замість нього центрального управління по справах преси на Україні «Українпрес», якому передавалися всі повноваження МПП [2, с. 117], належної реорганізації так і не відбулося, МПП продовжувало функціонувати за попереднім розпорядком, збираючи й опрацьовуючи відповідним чином інформацію та розповсюджуючи її під егідою «Українпресу». До слова, на посаду очільника цієї установи ще на початку вересня було запрошено 22-літнього журналіста Назара Гнатюка, який активно співпрацював із низкою українських газет («Воля», «Рідний Край», «Українська Трибуна» та ін.). Н. Гнатюк зафіксував цю подію у своєму щоденнику: «Завдання настільки серйозне й відповідальне. Досі я мав відповідальні посади, але завше локального, а не всеукраїнського характеру» [26].

В огляді діяльності МПП від 1 серпня до 1 листопада [20] О. Ковалевський відзначав, що здійснювати наплановане не вдавалося через низку причин, серед яких найбільш нездоланим було «пасивне відношення європейської opinio що до української справи», що змушувало «більшу частину своєї енергії витратити на підготовлення можливостей і ґрунту праці, ніж саму працю». Проте, незважаючи на такий стан справ, МПП усе ж за ці 79 (підрховано О. Ковалевським) днів підготувало й видало 46 обіжників «Українпресу» та 33 комунікати «Українпресу з більш ґрунтовними статтями й замітками (144 позиції, об'єднані у такі тематичні блоки: «З життя й праці державного Центру УНР», «Про боротьбу українського народу за своє визволення», «Про стан та вчинки большевицької влади» тощо, опубліковані в «Українській Трибуні». «Рідному Краю», «Українському Слові», низці російських емігрантських часописів «Руль», «Голос казачества», «Голос России» та ін., а також у значній кількості європейських видань. До слова, О. Ковалевський відзначав важливу роль львівського «Рідного Краю» в розповсюдженні інформації про українські справи, оскільки її передруковувала польська преса, а звідти й європейські видання. При цьому він зауважував, що «Українпрес» читає свої замітки в європейській пресі, але під фірмою «Рідного Краю»). Уважно стежачи за публікаціями в іншомовній пресі, МПП подало також десяток спростувань «накльопів або звичайних неправдивих вісток, що можуть пошкодити українській справі».

Відзначимо, що на той час у МПП працювали, крім О. Ковалевського, директор департаменту преси Є. Іваненко, начальник відділу преси П. Ковжун, начальник відділу пропаганди Н. Гнатюк, директор департаменту загальних справ І. Кишківський.

Важливість пропагандистської роботи МПП акцентувалася у жовтні-листопаді 1921 р., коли виникла гостра необхідність переконати Європу, що Другий зимовий похід УНР був «визвольною акцією українського народу» [19]. Пові-

домлення «Українпресу», відзначав О. Ковалевський, повинні були бути цілком «автентичні», «викликати до себе довір'я», оскільки брак інформації збудив значну кількість чуток і про партизанські марші в Україні, і про повстанський рух, які формували негативне сприйняття визвольної потуги українства. (Н. Гнатюк записав у своєму щоденнику, що у нього постійно уточнювали «чутки, що вже розпочались бої й що наші вже солідну територію зайняли. Чорт його знає, а я сиджу в міністерстві і нічого не знаю» [26]).

Поступово «обережна позиція «Українпресу» в подачі фактів про повстання» виправдала себе, оскільки така розважливність сприяла авторитетності його інформації, тому від початку листопада 1921 р. нею активно послуговувалися провідні європейські часописи, що спершу подавали свої матеріали про інсургентів винятково в негативному контексті.

Отже, складнощі першого року діяльності уряду УНР в екзилі загалом суттєво позначилися й на діяльності МПП. Це стосувалося передовсім організаційно-фінансових проблем – скороченням кадрів, обмеженням використання ресурсів. Однак аж ніяк не зменшенням активної праці незначної кількості співробітників МПП. На цьому можна було б завершити, однак вважаємо за потрібне навести ще одну цитату – уривок із доповідної прем'єр-міністру П. Пилипчукові від О. Ковалевського про «Національну акцію в Україні й працю МПП», що була своєрідною квінтесенцією пропагандистської діяльності працівників міністерства, які чітко розуміли: «Європу треба поставити перед фактом й не тільки перед фактом доконаної боротьби, а ще в більшій мірі – перед фактом самої боротьби на національному ґрунті. Європейські держави з часів Версальського трактату ігнорували Україну як чинник світової політики. Вони не цікавилися тою боротьбою, що проходила на теренах України, як ні в чому не допомогли в цій боротьбі Українському народові і що нині Український нарід сам виступає як активний чинник тої-ж світової політики, а головно – як чинник політики на Сході Європи, підкреслюючи, що поза його волею проблема Сходу Європи розв'язана бути не може. І допомогти цьому народові, що бореться за своє національне право проти брутальної сили – це є обов'язок кожної Держави».

---

1. Богуславський О. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. / Олег Богуславський. – Запоріжжя, 2003. – 236 с.

2. Будков Д. Слово правди про Україну: міжнародна інформаційна діяльність Української держави 1917–1923 рр. / Дмитро Будков, Дмитро Веденєєв. – К., 2004. – 204 с.

3. Відділ пропаганди департаменту пропаганди МПП. Лист до відпоручника міністерства преси й пропаганди (таємно). – Тарнів, лютий 1921 р.

4. Відчит МПП з 10.І по 10.ІІ. 1921р. – Тарнів.

5. Доклад Павла Ковжуна директору департаменту пропаганди МПП. – Тарнів, вересень, 1921 р.

6. Інструкція для відділу преси МПП. – Тарнів, 1 лютого 1921 р.

7. Лист А. Яковліва до МПП. – Брюссель, 5 вересня 1921 р.

8. Лист В. Оренчука до МПП. – Мюнхен, 1 вересня 1921 р.

9. Лист Г. Сидоренка до МПП. – Відень, 1 жовтня 1921 р.
10. Лист Державного секретаря УНР до міністра земельних справ. – Тарнів, 11 серпня 1921 р.
11. Лист І. Огієнка до О. Ковалевського. – Тарнів, 3 березня 1921 р.
12. Лист міністра закордонних справ до міністра преси й пропаганди. – Тарнів, 14 листопада 1921 р.
13. Лист міністра преси й пропаганди до міністра військових справ. – Тарнів, 15 серпня 1921 р.
14. Лист О. Ковалевського до Б. Ржепецького. – Тарнів, 20 грудня 1921 р.
15. Лист О. Ковалевського до Ф. Матушевського. – Тарнів, грудень 1920 р.
16. Лист О. Шульгина до МПП УНР. – Париж, 31 серпня 1921 р.
17. Лист Савенкова Б. до Ніковського А. – Варшава, 28 жовтня 1921 р.
18. Лист Я. Токаржевського-Карашевича до МПП. – Стамбул, 5 вересня 1921 р.
19. Національна акція на Україні й праця МПП: звіт. – Тарнів, листопад 1921 р.
20. Огляд діяльності МПП за час з 1 серпня по 1 листопада 1921 р.
21. Окрема думка в справі скорочень кошторису МПП на операційні видатки, зроблених фінансовою комісією. – Тарнів, лютий 1921 р.
22. Плазова Т. І. Діяльність департаменту політичної інформації уряду УНР в еміграції / Т. І. Плазова // Держава та армія : Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2013. – № 752.
23. Попенко Я. В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918–1921рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Я. В. Попенко; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.
24. Сніцарчук Л. «Назвете нашу уперту працю корисною»: Вибране з листів Василя Короліва-Старого до Олександра Ковалевського (1919–1921 рр.) / Лідія Сніцарчук // Українська періодика: історія і сучасність : матеріали 11 Всеукр. наук.-теорет. конф. – Львів, 2013. – С. 581-591.
25. Справоздання про працю відділу преси і інформацій МПП УНР за лютий місяць 1921 р.
26. Щоденник Назара Гнатюка. Тарнів. Запис від 13 вересня 1921 р.

**«THE ORGANIZATION OF REAL
END PURPOSEFUL PROPAGANDA ABROAD»:
MINISTRY OF PRESS AND PROPAGANDA
IN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC, 1921**

Lidiya Snitsarchuk

*Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Stefanyk str., 2, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: lidija_s@ukr.net*

The specific functioning of the Ministry of Press and Propaganda in Ukrainian People's Republic during «tarniv» period was outlined, especially the intensifying its activities in the field of propaganda was accented as well as the peculiarities of the creation of consolidated information.

Keywords: Ministry of Press and Propaganda, Oleksandr Kovalevsky, press publishing process, newspaper, journalist.

**«ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ
И ЦЕЛЕСООБРАЗНОЙ ПРОПАГАНДЫ ЗА РУБЕЖОМ»:
МИНИСТЕРСТВО ПРЕССЫ И ПРОПАГАНДЫ УНР В 1921 г.**

Лидия Сницарчук

*Львовская национальная научная библиотека Украины
имени В. Стефаника
ул. В. Стефаника, 2, г. Львов, 79000, Украина
e-mail: lidija_s@ukr.net*

Рассмотрено специфику функционирования Министерства прессы и пропаганды правительства УНР в т. н. тарновский период, акцентировано интенсификацию его деятельности в пропагандистской сфере, определено особенности формирования консолидированной информации.

Ключевые слова: Министерство прессы и пропаганды, Александр Ковалевский, процесс пресоиздания, газета, журналист.